

Aylin GÖRGÜN BARAN¹
Velittin KALINKARA²
Neriman ARAL³
Galip AKIN⁴
Gülen BARAN³
Yasemin ÖZKAN³

İletişim (Correspondance)

Aylin GÖRGÜN BARAN
Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi
Sosyoloji ANKARA
e-mail: abaran@hacettepe.edu.tr

Geliş Tarihi: 10/11/2006
(Received)

Kabul Tarihi: 25/12/2006
(Accepted)

- 1 Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü ANKARA
- 2 Pamukkale Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu
DENİZLİ
- 3 Ankara Üniversitesi Ev Ekonomisi Yüksek Okulu
ANKARA
- 4 Ankara Üniversitesi Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
ANKARA

ARAŞTIRMA

FARKLI SOSYO-EKONOMİK DÜZEYDEKİ YAŞLILARIN GÜNDELİK YAŞAMDAN TATMİN DÜZEYLERİ: ANKARA KENTSEL KESİT ÖRNEĞİ

Öz

Giriş ve Amaç: Yaşlı bireylerin yaşlarının ilerlemesi ile yaşamdan duydukları tatmin düzeyi değişmektedir. Bu nedenle bu araştırma Ankara kentsel kesimdeki yaşlıların günlük yaşama ilişkin tatmin düzeylerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem ve Gereç: Araştırmaya farklı sosyo-ekonomik düzeydeki ailelerden 60+ yaş grubundaki 1268 yaşlı birey alınmıştır. Yaşlıların gündelik yaşamdan tatmin düzeylerinin değerlendirilmesinde yaşanan yer, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri, sağlık ve bedensel koşulları, ekonomik durum, evlilik, iş ve aile yaşamına yönelik değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Tatmin düzeyi; 5'li skala ile ölçülmüştür. Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde varyans analizi ve T testi kullanılmıştır.

Bulgular: Değerlendirme sonucunda ekonomik statü ve öğrenim durumu yükseldikçe tatmin düzeyinin arttığı belirlenmiştir ($p<0.01$). Aynı şekilde evli olanların tatmin düzeyinin de yüksek olduğu ortaya konmuştur. Erkeklerin yaşam tatmin düzeylerinin kadınlara, hiç evlenmeyen ve evli olanların diğerlerine, sağlık durumu iyi olanların olmayanlara ve düşük yaştakilerin ileri yaştakilere göre yaşam tatminlerinin yüksek olduğu bulunmuştur ($p<0.01$).

Sonuç: Araştırma verilerinin yaşlılara yönelik plan ve politikaların belirlenmesinde yararlı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Yaşlı, Yaşamdan tatmin, Farklı sosyo-ekonomik düzey.

RESEARCH

LEVEL OF EVERYDAY LIFE SATISFACTION OF ELDERLY FROM DIFFERENT SOCIOECONOMICAL BACKGROUNDS: CASE OF ANKARA

ABSTRACT

Background and Aim: Getting older, level of life satisfaction of elderly is changed. The aim of the study is to determine the level of everyday life satisfaction of elderly in Ankara.

Materials and Method: The sample includes 1268 people who are older than 60 and from different socioeconomic levels. It is considered that their views about living place, neighbour and friend relationships, health and physical conditions, economic status, marriage, evaluation about occupation and family life in elder's life satisfaction. Level of satisfaction is measured using five point scale. Variance analysis and T test are used to analyze the data.

Results: Its found that higher the economical status and educational level, higher the level of satisfaction ($p<0.01$). Those who are married are found to have higher levels of satisfaction. Men have higher levels of satisfaction than women. It is also found that younger ones have higher satisfaction levels than older ones ($P<0.01$).

Conclusion: It is thought that the findings of the study can be useful for plans and politics toward elderly.

Key words: Elderly, Satisfaction from life, Socioeconomic status.

GİRİŞ

Yaşlılıkta yaşam tatmini yaşlı bireyin aktifliği kuramı ile yakından ilgilidir. Yaşlılıkta aktivite kuramı bireyin yaşama aktif katılımını gerektirecek faaliyetleri sürdürebilmesini içerir. Diğer bir ifade ile bireylerin aktif oldukları ölçüde yaşamdan haz duyacağı görüşüne dayanır. Yaşlı bireylerin kaybettikleri rollerinin yerine yenilerini üstlenme ve toplumdaki katılımlarını sürdürme gereksiniminde olduklarını ileri sürer. Bu katılım bir taraftan yaşlı bireyin benlik duygusunu pekiştirir, öte yandan bireylerarası etkileşim yolu ile oluşan sosyal düzenin sürdürülmesine yardımcı olur (1). Yaşlı birey aktif ve katılımcı ise iyidir. Ancak bu katılım sosyal ağ örüntüsü bağlamında ise anlamlıdır. Yaşlı bireyin aile, akraba, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerini kapsayan sosyal ağının geniş olması durumu; günlük alışverişini yapabilmesi, gezi ve seyahatlere gidebilmesi, sinema ve tiyatro gibi kültürel/sanatsal etkinlikler ile sivil toplum örgütlerine katılımı konularını içermektedir (2, 3).

Bu araştırmanın amacı, aktivite kuramından yola çıkarak yaşlı bireylerin yaşamdan tatmin olmaları arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmaktadır. Diğer bir ifade ile araştırmada yaşlı bireylerin yaşamdan tatmin olması gündelik yaşamın etkinliklerine aktif olarak katılımları ile olanaklı mıdır, sorusuna yanıt aranmaktadır.

Batı ülkelerinde yaşlıların yaşam tatminlerine yönelik yapılan araştırmalarda giderek bir artış görülmektedir. Kimmel'e göre, yaşam tatmini yaşlanmaya ilişkin sosyal psikolojik kuramların formüle edilmesinde temel bir yapı oluşturmaktadır. Bu yapı, kişinin yaşam koşullarının genel olarak değerlendirilmesi şeklinde tanımlanır (4). Bireylerin maddi kaynakları (yaşam düzeyi), bireylerarası ilişkiler (sevgi, dayanışma), toplumsal ilişkiler (bir sosyal gruba ait olma) gibi gereksinmelerinin gerçekleştirilme düzeyi arttıkça, yaşamdan duydukları tatminin de arttığı belirlenmiştir (5).

Chen (6)'ın Taiwan'da yaptığı araştırma, eğitim ve evlilik statüsünün etkisinin önemli olduğunu göstermiştir. Daha iyi eğitim almış ve evli yaşlılar geçmişlerinden daha fazla tatmin duymaktadırlar. Gelirin azalması ve yaşam tatmini arasında ise negatif bir ilişki bulunmaktadır. Yaşam tatmini üzerinde sosyal faaliyetlere katılım düzeyi pozitif ve önemli bir katkı yaratmaktadır. Özellikle seyahatlerin artması, yaşam tatmini üzerindeki bu olumlu etkiyi daha da artırmıştır.

Spreitzer ve Snyder'e göre mali tatmin, sağlık, cinsiyet ve meslek 65 yaş üstü kişiler arasında yaşamdan tatmin olmanın en önemli göstergeleri olarak bulunmuştur. Diğer yandan 65 yaş altı kişiler için yaşamdan tatmin olma ile yaşın ilişkisi güçlü değildir (7).

Yaşamdan tatmin olmanın belirlendiği nedensel süreç açısından cinsiyet farklılıklarını incelemiş olan bir başka araştı-

macı Liang'dır. Liang (8), araştırmasında cinsiyetin bir farklılık yaratmadığını bulmuş ve bu sonuca hem paralel, hem de zıt sonuçların olduğu araştırmaların bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Gönen ve Özmete'nin (5) üç kurumda 64 kadın ve 68 erkek yaşlı bireyle yaptıkları araştırmada, kadınların erkeklere kıyasla yaşamlarını daha tatmin edici buldukları, kendilerini yaşlılarından daha şanslı gördükleri saptanmıştır. Bu durum da yaşamdan tatmin olmanın zaman içinde ve toplumdan topluma değiştiğini göstermektedir.

Diğer yandan yaşam tatmininin sosyal aktivitelere katılımı ile yakından ilgili olduğu ve yaşlı kişilerin faaliyetlere katılmalarının arttıkça tatmin düzeylerinin de arttığını ortaya koyan birçok araştırma vardır. Tobin ve Neugarten (9, 10) yaş ilerledikçe sosyal etkileşim alanı ve rol sayısının, yaşlılar için yaşamdan tatmin olma ile ilişkili olduğunu belirtmektedirler. Sosyal etkileşim, hayattan tatmin olma ile olumlu şekilde ilişkilidir. Yaş ilerledikçe bu ilişki artar ve dolayısıyla sosyal katılım, kişinin psikolojisini olumlu yönde etkiler.

Yaşlılıkta sosyal aktivitelere katılım ve yaşam tatmini üzerine çalışan Iannuzzelli (11), bireylerin bağımsız gerçekleştirdiği faaliyetleri pasif, az meşguliyet gerektiren faaliyetleri (televizyon izlemek gibi) inaktif ve diğer insanlarla etkileşimi mümkün kılan ve meşguliyet gerektiren faaliyetleri de aktif olarak tanımlamaktadır. Buna göre kulüp-dernek üyelikleri, arkadaş ziyaretleri gibi faaliyetler ve evli olmak sosyal iletişimi sağlayan ve aktif olmayı gerektiren faaliyetlerdir. Bu aktivitelere katılım için fiziksel ve mental sağlık ile ekonomik koşulların iyi olması da gerekmektedir. Araştırma sonuçları, aktif faaliyetlere katılan yaşlı bireylerin katılmayanlara göre daha fazla yaşamdan tatmin oldukları yönündedir. Yaşlı bireylerin bu faaliyetlere ayırdıkları zamanın miktarı değil, bu faaliyetlere katılıyor olmaları tatmin düzeyini artırmaktadır.

Sosyal etkileşimi, sosyal ağın içeriği, yaş ve sosyal etkileşimin boyutu noktalarıyla ele alan ve 70 yaş üstü 218 kişi ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında Conner, Powers ve Bultena (12), sosyal ağlara katılımın yaşamın zorluklarına engel olduğunu; yaşlanmanın olumsuz boyutlarına karşı denge yarattığını ve önemli sosyal rollerin yitirilmesini kompanse ettiğini ortaya koymuşlardır. Sosyal ağ, yaşlı birey için bir destek sistemi oluşturmaktadır. Bu da yaşlıların güvenlik duygusuna, kişisel değerlilik algısına ve sosyal yeterliliğe katkıda bulunmaktadır. Güvenlik ve rahatı sağlayan gelir düzeyi ve sağlık durumunun iyi olması da yaşlılıkta moral ve uyumu olumlu bir şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla sosyal etkileşim ile kişisel uyum arasındaki ilişkinin güçlü olması, yaşlıların ekonomik ve fiziksel koşullarının bir işlevi olabilir.

Markides ve Martin (13) hem kadınlar, hem erkekler için sosyal faaliyetin, yaşamdan tatmin olmanın en güçlü göstergesi olarak görmektedirler. 60 yaş üstü 141 kişi ile yaptıkları

araştırma, bunu desteklemektedir. Bu araştırma ayrıca sağlığını, hayattan tatmin olmanın güçlü bir göstergesi olduğunu da göstermektedir. Diğer yandan gelir ve öğrenim durumları, kadınlar ve erkekler tarafından farklı değerlendirilmektedir. Erkekler gelirin etkisini, kadınlara oranla; kadınlar ise eğitim düzeyini erkeklere oranla yaşlılıkta hayattan tatmin olmada daha önemsiz bulmaktadırlar.

YÖNTEM VE GEREÇ

Araştırma Ankara'da farklı sosyo-ekonomik düzeydeki Asemtlerde yaşayan yaşlıların günlük yaşamdan tatmin düzeylerini sorgulamak üzere 60 ve daha ileri yaştaki 847'si kadın, 421'i erkek olmak üzere toplam 1268 yaşlı birey üzerinde yürütülmüştür. Örneklemin belirlenmesinde Ankara Büyükşehir Belediyesine ait 1995 yılında hazırlanan numarataj cetvelinden yararlanılmış ve gelişmişlik düzeylerine göre art arda sıralanmış cadde ve sokakları içine almak koşuluyla 100 konuttan oluşan bloklar belirlenmiş ve örnek blok sayısı kadar blok sistematik olarak seçilmiştir. Ankara nüfusu 1997 yılında 2.984.099, hanehalkı sayısı ise 731.397 olarak belirlenmiştir. Ortalama hanehalkı büyüklüğünün 4.08 olduğu ve hane başına düşen 60 ve ileri yaştaki bireylerin (n=179.046) 0.24 olduğu ortaya konmuş, $f_o = 0.072$ olarak alınmıştır. Buna göre taranması gereken hanehalkı sayısı 5.400, anket uygulanacak 60+ yaşlısı olan hane sayısı 1300 olarak belirlenmiştir. Buna göre farklı sosyo-ekonomik düzeydeki hanelerde anket uygulanacak blok sayısı 54 olarak belirlenmiştir. Ancak, alan uygulamasında öngörülen sayılara ulaşamayacağı düşünüldüğünden blok sayısı 100 olarak alınmıştır. Blok genişlikleri ise 80-140 arasındadır. Alan uygulaması sırasında taranan örnek blok içerisindeki hanelere, bu hanelerin hedef örnek birim tanımına uygunluğunu tespit edecek birkaç eleme sorusu sorularak, hedefe uygun hane bulunduğu anketeye devam edilmiştir. Verilen örnek blok içinde 12-13 hedefe uygun hane bulunduktan sonra o blok tamamlanmış sayılmıştır. Araştırma verileri Ekim 2000-Haziran 2001 tarihleri arasında araştırmacılar tarafından yüz-yüze görüşme yolu ile toplanmıştır.

Yaşlıların günlük yaşamdan tatmin düzeylerinin ölçülmesinde yaşanan yer, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri, sağlık ve bedensel koşulları, ekonomik durum, evlilik, iş ve aile yaşamına yönelik subjektif değerlendirmeleri dikkate alınmıştır. Tatmin düzeyi çok tatmin edici, tatmin edici, normal, tatmin edici değil ve hiç tatmin edici değil biçiminde 5'li skala ile ölçülmüştür. Çok tatmin edici 5, hiç tatmin edici değil 1 olmak üzere, 1-5 arasında değişen puanlar verilmiştir. Yaşam tatminine yönelik toplam puanlar üzerinde sosyo-ekonomik statü, yaş, cinsiyet, öğrenim durumu, evlilik statüsü, gelir ve sağlık durumu gibi bağımsız değişkenlerin etkisi araştırılmıştır.

Önemlilik düzeyinin belirlenmesi için, ikili gruplarda "t testi", üç veya daha fazla gruplarda ise "tek yönlü varyans analizi (F testi)" uygulanmıştır. Uygulanan varyans analizinde sonucun anlamlı çıkması durumunda, hangi gruplar arasında farkın önemli olduğunun belirlenmesi için "Scheffe testi" uygulanmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak en düşük 0.05 alınmıştır. Araştırmada ayrıca, bağımlı değişken olan yaşam tatmini ile diğer bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için "Pearson korelasyon katsayısı" hesaplanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde iki aşamalı tabakalı-oranlı örneklem tekniği ile Baile yakınları ile birlikte ikamet eden toplam 1268 yaşlı bireyin yanıtlarından elde edilen sosyo-demografik özellikler, yaşamdan tatmin, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey, yaş, medeni durum, öğrenim durumu, gelir, sağlık ve genel yaşam tatmini üzerine bazı değişkenlerin etkilerine ilişkin bulguların istatistiksel analizlerinin yorumları yer almaktadır.

Yaşlıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamına alınan yaşlıların %35.6'sı alt sosyo-ekonomik düzeydeki, %36.7'si orta sosyo-ekonomik düzeydeki, %24.8'i ise üst sosyo-ekonomik düzeydeki semtlerde oturan bireylerden oluşmaktadır. Bu bireylerin yaklaşık 2/3'si kadın (%66.8), 1/3'ü ise (%33.2) erkektir.

Tablo 1'de belirtildiği üzere yaşlıların %83.9'u 60-74, %14.9'u 75-89, geriye kalan %1.2'si ise 90 ve daha ileri yaştadır. Bu bireylerin 8'i hiç evlenmemiştir. Yarıdan fazlası (%55.3) hala evli durumdadır. Eşi ölmüşlerin yüzdesi 42.9, boşananların 0.8, eşinden ayrı yaşayanların yüzdesi 0.4'dür. Yaşlıların %40.5'i herhangi bir öğrenim kurumuna devam etmemiş olup, okuma-yazma bilmemektedir. Bu gruptaki yaşlıların büyük çoğunluğu (%86.8) kadındır. Alt basamakta öğrenim görenler %41.2'dir. Yaşlıların %60.5'i kendilerinin (kendisine ve/veya eşine ait) konutunda, %11.4'ü ise kiralık konutta oturmaktadır. Yaşlıların %86.4'ünün oturduğu konutta kendisinin yaşadığı veya eşi ile paylaştığı bir oda vardır. Kendisine ait oda bulunmayan yaşlılar aynı mekanı daha çok torunları (%72.7) ve çocukları (%23.3) ile paylaşmaktadır. Yaşlıların %68.9'unun çeşitli sağlık sorunları (yüksek tansiyon, kalp, diyabet ve romatizma) vardır. Yaşlıların %85.0'inin kendisine ait bir geliri bulunmakta olup, bunların %73.5'i mevcut geliri yeterli bulmaktadır (Tablo 1).

Yaşam Tatmini (Life Satisfaction)

Yaşlıların günlük yaşamdan tatmin düzeyleri üzerinde cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, yaş, öğrenim durumu, evlilik statüsü, sağlık ve gelir durumu dikkate alınarak incelenmiştir.

Tablo 1— Yaşlıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	n	%	Yaşam Tatmini	Standart Sapma
Cinsiyet				
Kadın	847	66.8	21.668	4.538
Erkek	421	33.2	24.520	4.822
Soyo-ekonomik düzey				
Alt SED	452	35.6	21.887	4.816
Orta SED	465	36.7	22.452	4.679
Üst SED	351	24.7	23.769	4.822
Yaş				
60-74	1064	83.9	23.078	4.673
75-89	189	14.9	20.386	4.823
90+	15	1.2	17.869	5.276
Öğrenim durumu				
Okur-yazar olmayan	514	40.5	20.874	4.517
Okur-yazar, ilkokul	523	41.2	23.283	4.575
Ortaokul	80	6.3	24.363	4.992
Lise	85	6.7	24.647	4.344
Yüksekokul	66	5.3	26.152	4.507
Medeni durum				
Hiç evlenmeyen	8	0.6	24.500	5.043
Evli	701	55.3	24.656	4.441
Eşi ölmüş	544	42.9	20.050	4.000
Boşanmış	10	0.8	19.200	2.573
Ayrı yaşayan	5	0.4	19.400	3.435
Sürekli sağlık sorunu				
Olan	874	68.9	21.764	4.617
Olmayan	394	31.1	24.503	4.740
Gelirin yeterliliği				
Evet	286	26.5	24.668	4.856
Hayır	792	73.5	22.154	4.577

(LS)- Life satisfaction.

Cinsiyet

Araştırma kapsamına alınan yaşlıların günlük yaşamdan tatmin düzeyleri cinsiyete göre ele alındığında yaşanan mekandan, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinden ve ekonomik durum bakımından her iki cinsiyet arasında istatistiksel anlamda fark bulunamamıştır ($p > 0.05$). Buna karşılık, kadınlar sağlık durumlarını-bedensel koşullarını ($t=6.096$ $p < 0.01$), aile yaşamını ($t=4.235$, $p < 0.01$) ve evliliklerini ($t=4.667$, $p < 0.01$) erkeklerle göre olumlu olarak nitelemektedirler. Erkek yaşlıların komşuluk ilişkilerinden tatmin düzeyi daha yüksek olmasına karşın cinsiyete dayalı fark anlamlı değildir ($p > 0.05$) (Tablo 2).

Aile yaşamını olumsuz niteleme durumu ile yaşlı bireyin seçme şansı olsaydı bugün de aynı kişiyle evlenip evlenmeyeceği sorulduğunda, erkek yaşlılar daha çok "evlenmezdim"

derken, kadınların çoğunluğu evlenebileceklerini ifade etmişlerdir ($p < 0.01$). Bu durum erkek yaşlıların aile yaşamından beklentilerinin oldukça farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle eşi ev hanımı olan yaşlılarda tatmin düzeyi daha düşüktür. Kadın yaşlıların daha fazla sağlık sorunu ve bedensel rahatsızlıkları bulunduğu halde günlük yaşamdan tatminlerinin daha yüksek olması bazı sorunları normal karşılamalarından ve bu tür rahatsızlıkların yaşlılığın doğal sonucu olduğunu kabul etmelerinden kaynaklanabilir. Kadın yaşlıların komşuları ile sık dokulu ilişki kurmaları, bazı özel yaşam deneyimlerini paylaşımlarının dezavantaja dönüşmesi nedeniyle tatmin düzeyleri daha düşüktür. Erkeklerde ise ilişkilerin formal yapıda olması, öze indirgenmemesi daha sağlıklı ilişkiler sürdürmelerine neden olmakta, bu da yaşam tatminine olumlu yansımaktadır. Buna karşılık, yakın ilişki içinde oldukları ve kendi

Tablo 2— Yaşlı Bireylerin Günlük Yaşamdan Tatmin Düzeyleri (t test- in accordance with the gender)

Değişkenler	ortalama _{kadın} (N=847)	ortalama _{erkek} (N=421)	t	p
Yaşanan ev ya da apartman dairesi	2.4144	2.3563	1.019	.308
Komşuluk ilişkileri	2.2751	2.3088	-.565	.572
Arkadaşları ile ilişkileri	2.1901	2.1805	.174	.862
Sağlık ve bedensel koşulları	3.2172	2.8219	6.096	.000**
Ekonomik durum	3.3707	3.2684	1.643	.101
Evlilik (K=345; E=356)	2.4783	2.1629	4.667	.000**
İş (K=8; E=40)	2.6667	2.5250	.416	.679
Aile yaşamı	2.3341	2.1188	4.235	.000**

(**) P < 0.001

seçtikleri yakın çevre dışındaki arkadaşları ile ilişkilerin yaşam tatminini olumlu etkilediği, kadın ya da erkek her iki cinsiyet açısından bu ilişkilerin daha anlamlı olduğu görülmektedir.

Sosyo-Ekonomik Düzey

Sosyo-ekonomik statü yaşam tatminin önemli göstergelerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında yaşanan mekan (F=12.905, p < 0.001), sağlık ve bedensel koşullar (F=8.996, p < 0.001), ekonomik durum (F= 47.074, p < 0.01), evlilik yaşamı (F=3.941, p < 0.02) ve aile yaşamından tatmin (F=9.100, p < 0.01) bakımından sosyo-ekonomik düzey farklılığının önemli olduğu görülmektedir. Buna karşılık, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde (p > 0.05) belirgin bir farklılık görülmemektedir. Orta SED'deki ailelerde komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinden tatmin düzeyi diğerlerinden yüksek olmasına karşılık, bu ilişki anlamlı değildir (p > 0.05).

Yaşanan mekandan tatmin sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe artmaktadır, özellikle alt ve orta gelir grubundaki yaşlılarda tatmin düzeyi üst SED'dekilerden daha düşüktür (p < 0.001). Sağlık ve bedensel koşullarından tatmin düzeyi SED yükseldikçe artmakta, üst SED'dekilerde belirgin biçimde farklılaşmaktadır (p < 0.05). Alt ve orta SED'dekiler sağlık ve bedensel koşullardaki gerilemeden rahatsızlıklarını dile getirirken, üst gelir grubundakiler gerekli sağlık bakımı ve tedavi olanaklarına sahip olmaları nedeniyle gerekli önlemleri alabilmektedirler. Gelirin yeterli olmasından sağlanan tatmin düzeyi de SED yükseldikçe artmaktadır (p < 0.001). Aynı durum evlilik ve aile yaşamı için de geçerli olup SED yükseldikçe yaşlıların tatmin düzeyinde bir artış görülmekte, bu artış üst SED'de belirginleşmektedir (p < 0.05).

Yaş

İlerleyen yaşla birlikte komşuluk (F=12.734 p < 0.001) ve arkadaşlık (F=20.791 p < 0.01) ilişkilerinden, sağlık ve bedensel koşullardan (F=15.865 p < 0.01) ve aile yaşamından

(F=6.249 p < 0.02) tatmininde bir azalma görülmektedir. Buna karşılık, yaşanan mekan, ekonomik durum ve evlilik yaşamı gibi değişkenler bakımından yaş kategorileri etkili değildir (p > 0.05).

Komşuluk ilişkilerinden ve aile yaşamından tatmin düzeyindeki azalma 75-89 yaş kategorisinde daha genç olanlara göre belirgin biçimde düşmekte (p < 0.001), buna karşılık diğer iki kategori arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır (p > 0.05). Burada özellikle fiziksel aktivite sınırlaması nedeniyle gerekli iletişimde bulunamama, eşin kaybı nedeniyle yalnız yaşama veya çocukları ile yaşama zorunluluğu etken olmaktadır. 90 ve daha ileriki yaşlarda ise genel kabul düzeyinin ve yaşamı kolayla alma (birinin bakım ve denetiminde yaşamak) düzeyinin artması nedeniyle birey bu durumdan rahatsız olmamaktadır. Bu yaş kategorisinde arkadaşlık ilişkileri ile sağlık ve bedensel koşullardan tatmin düzeyi yaş artışı ile ters orantılıdır (p < 0.05). Özellikle sağlık koşullarındaki ve bedensel koşullardaki gerilemeler bireyin uzak çevre ile olan ilişkisini sınırlamakta, birey arkadaşlarına ulaşmada çeşitli olumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Bunlar arasında toplu taşıma araçlarından istenilen biçimde yararlanamama, bir başkasının desteğine gereksinim duyma ve korku önemli etkenlerdir.

Öğrenim Durumu

Öğrenim düzeyindeki değişim yaşanan mekan (F=5.129 p < 0.01), sağlık ve bedensel koşullar (F=19.522, p < 0.001), ekonomik durum (F=18.555, p < 0.01), evlilik (F=7.036, p < 0.01) ve aile yaşamından (F=17.672, p < 0.01) tatmin üzerinde etkili olmakta, ancak komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerine yansımamaktadır (p > 0.05).

Yaşanan mekandan tatmin düzeyi okur-yazar olmayanlarla, yüksek öğrenim görenler arasında anlamlı, ancak ters ilişkilidir (p < 0.05). diğer bir ifade ile öğrenim düzeyi yükseldikçe yaşanan mekandan duyulan tatmin azalmaktadır. Bu durum düşük eğitim düzeyindeki bireylerin mekana yönelik bek-

lentilerinin düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Sağlık ve bedensel koşullar ile ekonomik durumdan tatmin düzeyi öğrenim düzeyi artışıyla birlikte az da olsa artmakta ($p > 0.05$), ancak okur-yazar olmayanlarla diğerleri arasında belirgin biçimde farklılaşmaktadır ($p < 0.01$). Evlilik yaşamından tatmin düzeyi okur-yazar olmayanlarla orta ve yüksek öğrenim görenler arasında ($p < 0.01$) ve okur-yazar, ilkokul mezunu olanlarla yüksek öğrenim görenler arasında farklılaşmaktadır ($p < 0.01$). Evlilik yaşamından tatmin düzeyi yüksek öğrenim görenlerde en yüksek, okur-yazar olmayanlarda en düşük olup, doğrusal bir artış görülmektedir. Aile yaşamından tatmin düzeyi de okur-yazar olmayanlarda diğer öğrenim gruplarına göre düşük bulunmuştur ($p < 0.01$). Benzer şekilde, yüksek öğrenim görenlerle okur-yazar, ilkokul öğrenimi görenler arasındaki ilişki de yüksek öğrenim görenler lehine önemli bulunmuştur ($p < 0.05$). Lise öğrenimi görenlerin tatmin düzeyi orta ve yüksek öğrenim görenlere göre düşük olmasına karşın fark anlamlı değildir ($p > 0.05$).

Medeni Durum

Evlilik statüsünün günlük yaşamdan tatmine etkisi incelendiğinde, sağlık ve bedensel koşullar ($F=6.549$, $p < 0.01$), ekonomik durum ($F=4.850$, $p < 0.01$) ve aile yaşamından

($F=6.783$, $p < 0.01$) tatminde evlilik statüsünün etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Yaşanan mekan, komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinden tatmin bakımından gruplar arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0.05$).

Sağlık ve bedensel koşulları ile aile yaşamından tatmin düzeyi halen evli olanlarda, eşi ölmüş olanlara göre daha yüksektir ($p < 0.01$). Hiç evlenmeyen yaşlıların ekonomik durumdan tatmin düzeyleri halen evli olanlarla, dul ve boşanmış olanlara göre daha yüksektir ($p < 0.05$). Halen evli olanların tatmin düzeylerinin yüksek olması düzenli bir aile yaşamına ve gelir düzeyine sahip olma, eşi dışındaki diğer insanlara daha az bağımlı olma, çevredeki insanlara daha sağlıklı iletişim kurabilmenin bir sonucu olarak görülebilir.

Gelir

Günlük yaşama ilişkin tatmin düzeyi üzerinde gelirin yeterliliğinin etkisi incelendiğinde yaşanan mekan ($t=6.316$, $p < 0.01$), sağlık ve bedensel koşullar ($t=5.463$, $p < 0.01$), ekonomik durum ($t=18.625$, $p < 0.01$), evlilik ($t=2.719$, $p < 0.01$) ve aile yaşamının ($t=3.524$, $p < 0.01$) etkili olduğu belirlenmiştir. Gelirini yeterli bulan yaşlıların günlük yaşamdan tatmin düzeyleri olumludur. Ancak, yukarıda anılan öğelerin dışında ilişkinin anlamlı olmadığı görülmektedir ($p > 0.05$).

Tablo 3— Yaşlı Bireylerin Yaşam Tatmini Üzerinde Bazı Değişkenlerin Etkileri (ANOVA)

Değişkenler	Ortalama	df	F	Sig.	Scheffe
Sosyo-ekonomik düzey					
Alt	21.887				
Orta	22.452				
Üst	23.769	2	15.825	.001	1-3, 2-3
Yaş					
60-74	23.078				
75-89	20.386				
90+	17.867	2	34.035	.001	1-2, 1-3
Öğrenim durumu					
Okur-yazar olmayan	20.874				
Okur-yazar, ilkokul	23.283				
Ortaokul	24.363				
Lise	24.647				
Yüksekokul	26.152	4	38.627	.001	2-3, 2-4
Medeni durum					
Hiç evlenmeyen	24.500				
Evli	24.656				
Eşi Ölmüş	20.050				
Boşanmış	19.200				
Ayrı yaşayan	19.400	4	92.840	.001	1-2, 1-3, 1-4, 1-5, 2-5

Sağlık

Sağlığını olumlu olarak niteleyen ve herhangi bir sağlık sorunu bulunmayan yaşlıların yaşadıkları mekan ($t = -2.522$, $p < 0.01$), sağlık ve bedensel koşullar ($t = -17.676$, $p < 0.01$), ekonomik durum ($t = -5.624$, $p < 0.01$) ve aile yaşamından ($t = -3.800$, $p < 0.01$) tatmin düzeylerinin, sağlık sorunu bulunanlara göre yüksek olduğu saptanmıştır. Özellikle kalp, yüksek tansiyon ve romatizmal rahatsızlıkları bulunan yaşlıların yaşam tatminlerinin diğer rahatsızlığı bulunanlara göre düşük olduğu belirlenmiştir. Komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerine yönelik tatmin düzeyi üzerinde ise bireyin genel sağlık durumunun etkili olmadığı ($p > 0.05$) görülmektedir. Bu bulguya göre sosyal ağın genişliği, sağlık sorunu bulunsun bile yaşamdan tatmin olmada önemli bir değişkendir ve yaşlıların aktifliğinin kanıtı niteliğindedir.

Genel Yaşam Tatmini Üzerinde Bazı Sosyal Değişkenlerin Etkileri

Yaşlı bireylerin gündelik yaşamdan tatmin düzeylerine ilişkin toplam puanlar Tablo 2'de verilmiştir. Sosyo-ekonomik düzey, yaş, öğrenim düzeyi ve evlilik statüsü değişkenleri için varyans analizi; cinsiyet, sağlık ve gelir durumuna ilişkin değerlendirmeler için t testinden yararlanılmıştır.

Tablo 3'den anlaşılacağı gibi sosyo-ekonomik statü yükseldikçe yaşlı bireyin yaşam tatmini artmaktadır ($F = 15.825$, $p < 0.001$). Özellikle üst sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin yaşam tatminini diğerlerine göre olumlu değerlendirmeleri harcanabilir gelir, oturan konutun ve semtin niteliği ile yakından ilintilidir. Sosyo-ekonomik statü ile yaşam kalitesi arasındaki korelasyon ($r = .152$, $p < 0.001$) anlamlıdır. Bireylerin yaşları ilerledikçe yaşam tatmininde azalma olmaktadır, bu 90 ve üzeri yaş kategorisinde belirginleşmektedir ($F = 34.035$, $p < 0.001$). Korelasyon analizinde de yaşta artış yaşam tatmini üzerinde negatif yönde etkili bulunmuştur ($r = -.215$, $p < 0.001$). Öğrenim düzeyi artışıyla yaşam tatmininde doğrusal bir artış olmaktadır ($r = .312$, $p < 0.001$), bu artış okur-yazar olmayan ile yüksek öğrenim görenler arasında 5 puandan daha yüksek olmaktadır ($F = 38.627$, $p < 0.001$). Okur-yazar olmayan grup ile diğerleri arasındaki ilişki de istatistik olarak anlamlıdır ($p < 0.01$), aynı şekilde okur-yazar olan veya ilköğrenimi gören grupla yüksek öğrenim gören grup arasındaki fark da anlamlıdır ($p < 0.01$). Medeni durum yaşam tatmininin bir göstergesi durumundadır ($F = 92.840$, $p < 0.001$). Özellikle halen evli olanlarla, hiç evlenmeyenlerde yaşam tatmini daha yüksektir ($p < 0.01$). Eşi ölmüş, boşanmış ve eşiyi ayrı yaşayan yaşlı bireylerde ise yaşam tatmini diğerlerinden daha düşüktür.

Her iki cinsiyet arasında yaşam tatmini bakımından fark olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan t testinde (Tablo

3) erkeklerin yaşam tatmininin kadınlardan yüksek olduğu belirlenmiştir ($t = -10.320$, $p < 0.001$). Sağlık olumlu olarak değerlendirilenlerde de yaşam tatmini daha yüksektir ($t = -9.596$, $p < 0.001$). Kadınlarda sağlık durumunu olumsuz olarak niteleyenlerin daha yüksek olması ve kadın yaşlıların pek çok sağlık sorunu olduğunu belirtmeleri genel yaşam düzeyine de yansımakta ve olumsuz etkilemektedir (Tablo 4).

Kendilerine ait geliri yeterli bulan yaşlıların yaşam tatmininin daha yüksek olduğu ($t = -7.832$, $p < 0.001$) belirlenmiştir. Başlangıçta eşinin ailesiyle sorunlar yaşayan yaşlıların, bazen sorun yaşayanlara ya da hiç sorun yaşamayanlara göre yaşam tatminlerinin daha düşük olduğu ($p < 0.001$) görülmektedir. Benzer şekilde eşiyi sürekli sorun yaşayan yaşlıların tatmin düzeyleri de bazen ya da hiçbir zaman sorun yaşamayanlara göre daha düşüktür ($p < 0.01$). Bazen sorun yaşayanların yaşam tatminleri de hiç sorun yaşamayanlara göre daha düşüktür ($p < 0.01$). Bu sonuç, aile içi sorunlar azaldıkça yaşam tatmininde olumlu yönde bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Modern dönemde, bir taraftan gençlik yüceltilirken, öte yandan yaşlılık rollerin yitirilmesi ve sosyal izolasyon durumu olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir deyişle günümüzde, yaşlılık aslında yaşamın kaçınılmaz bir dönemi, bazen de altın çağı olarak değerlendirilirken, yaşlı bireylerin sağlık durumlarındaki bozukluklar nedeni ile birçok olumsuz özellikleri içeren bir süreç olarak da düşünülmektedir. Çünkü yaşlanma ile birlikte gelişen fizyolojik değişiklikler, yaşlı bireyin belirgin bir sorunu olmasa bile, bazı aktivitelerde güçlükler ve kısıtlılıklar yaşamasına neden olmaktadır. Buna karşın yaşlılık öncesi dönemde sağlıkla ilgili olumlu davranışların, yaşlılığın daha sağlıklı ve güven içinde sürdürülmesine neden olduğu ileri sürülmektedir (14, 15).

Tablo 4— Yaşlı Bireylerin Yaşam Tatmini Üzerinde Bazı Değişkenlerin Etkileri (t-test)

Değişkenler	Ortalama	F	Sig.
Cinsiyet			
Kadın	21.668		
Erkek	24.520	-10.320	.001
Sürekli sağlık sorunu			
Olan	21.754		
Olmayan	24.503	-9.596	.001
Gelir			
Yeterli	24.668		
Yetersiz	22.154	7.832	.001

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 2005 yılı verilerine göre Türkiye’de 65 ve üstü yaşlı nüfusu 3.858.649 ve yaşlı nüfusun toplam içindeki payı %8.83 civarındadır (16). Bu yüzde Avrupa ülkelerinden düşük olmakla birlikte, Türkiye’de de yaşlılık konusundaki problemlerin giderek arttığına göstergesi sayılabilir. Çünkü DİE tarafından yapılan nüfus projeksiyonlarına göre 2025 yılında yaşam beklentisinin kadınlarda %75.2, erkeklerde %70.2 olacağı tahmin edilmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlamış olduğu projeksiyonlarına göre ise 2025 yılında 65 ve üstü yaş kategorisindeki bireylerin toplam nüfusunun 7.598.400 olacağı hesaplanmaktadır (17). Bütün bu göstergeler, gelecekte Türkiye’de yaşlı sorunlarının artacağı noktasında yorumlanabilir. Bu nedenle yaşlı ve yaşlılığa ilişkin araştırmaların yapılmasındaki temel amaç, öncelikle mevcut politikaların yetersizliğine dikkat çekmek ve sosyal devlet anlayışı çerçevesinde yaşlılar için elverişli sosyal politikaların geliştirilmesini ve sağlıklı bir yaşam biçimini gerçekleştirmeye yönelik önlemlerin alınmasını sağlamaktır (18).

Bu araştırmada yaşlıların günlük yaşamdan tatmin düzeyleri cinsiyet durumu ile ilişkilendirildiğinde, yaşanan mekan, komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri açısından ve ekonomik durum ele alındığında her iki cinsiyet arasında istatistiksel bir fark bulunmamıştır. Araştırmamızın bu sonucu Liang’ın araştırması ile örtüşmekte ve cinsiyet değişkeninin yaşam tatmininde etkili olmadığını göstermektedir. Ancak yaşamdan memnuniyet subjektif bir özellik taşıdığı için cinsiyet değişkeninin toplumdandan topluma, kültürden kültüre, aynı kültür içinde bile zamanla değişebileceği konusu dikkatten kaçmamalıdır.

Araştırmanın bulgularına göre, sosyo-ekonomik düzeyin yüksekliği tatmin düzeyini artırmaktadır. Özellikle orta ve alt gelir düzeyindeki tatmin düzeyi, üst sosyo-ekonomik düzeye göre daha düşüktür. Dolayısıyla gelir düzeyinden tatmin olma sosyo-ekonomik düzey yükseldikçe artmaktadır. Beklenen bir durum olan bu sonuç, Spreitzer ve Snyder’in, Conner ve diğerlerinin, Kimmel, Gönen ve Özmete’nin araştırma sonuçları ile örtüşmektedir (5,7,12). Yaşamın temel unsuru olarak nitelenen maddi (gelir) durum; sağlık, seyahat, alışveriş gibi giderleri karşılamayı tetiklediğinden yaşamdan tatmin olmada önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir.

Yaşın ilerlemesiyle birlikte sağlık ve bedensel koşullardan; komşuluk, arkadaşlık ve aile yaşamından tatminde bir azalma görülmektedir. Komşuluk ilişkilerinden ve aile yaşamından tatmin düzeyindeki azalma 75-89 yaş kategorisindeki yaşlılarda daha genç olanlara göre belirgin bir biçimde düşmektedir ($p<0,001$). Bu bulgu Tobin ve Neugarten ile Conner ve diğerlerinin ve Markide ve Martin’in araştırma sonuçlarına göre farklılık taşımaktadır. Bizim çalışmamızda 75-89 yaş kategorisinde sosyal ağlara katılım ve etkileşim içinde bulunma düşüğünden, bu değişkenler yaşamdan tatmin olmayı da azalt-

maktadır (9,12,13). Ancak araştırmamızın 60-74 yaş kategorisinde bulunan yaşlıların diğerlerine göre daha aktif oldukları dikkate alınır ise bu etkinliklerden tatmin olma oranının yüksek bulunması anlaşılabilir. Dolayısıyla diğer araştırmalarla benzerlik taşıyan yönü de mevcuttur. Burada yine kültürel kodların, yaşın ileri düzeyde bulunmasının ve bireysel farklılıkların etkili olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

Araştırmanın sonuçlarına göre, öğrenim düzeyindeki farklılığın, yaşanan mekan, sağlık ve bedensel koşullar, ekonomik durum, evlilik ve aile yaşamından tatmin üzerinde etkili olduğu; ancak bu değişkenin (eğitim) komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinde etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Bu bulgu, Markides ve Martin’in araştırmasında kadın-erkek karşılaştırması bakımından anlamlı olabilir; çünkü bu araştırmada erkekler gelirin etkisini, kadınlara göre; kadınlar ise eğitim düzeyini erkeklere oranla yaşlılıkta yaşamdan tatmin olmada daha önemsiz bulmaktadır (13).

Araştırmamızda öğrenim düzeyi ile evlilikten tatmin olma arasındaki ilişkide beklenen bir durumla karşılaşılmıştır. Buna göre öğrenim düzeyinin yükselmesi ile evlilikten tatmin olma durumu arasında doğrusal bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öğrenim düzeyi yükseldikçe gerek yetişkinlerde gerekse yaşlılarda gündelik ilişkilerin sürdürülmesinde akılcı davranışlar geliştirmelerine yardımcı olmakta ve bireyi yaşamı yorumlayan, dönüştüren ve anlamlandırarak aktif kılan bir durum yaratmaktadır. Bu durumda yaşlı birey hem yaşamını aktif hale getirmekte hem de yaşamdan tatmin olmaktadır.

Araştırmanın bir başka bulgusuna göre, evlilik statüsünün; sağlık ve bedensel koşullar, ekonomik durum ve aile yaşamından tatmin üzerinde etkili olmasıdır. Evli olanların yaşam tatmini evli olmayanlara, dul ve ayrı yaşayanlara göre yüksektir. Bu sonuç Chen’in araştırması ile benzerlik taşımaktadır (6). Evlilik sosyal ilişki ağını kuvvetlendirmekte ve birlikte evli olmanın verdiği bir güvenle yaşamayı sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Sosyo-ekonomik düzeyin yükselmesi, yaşlı bireyin yaşamdan tatmin olmayı artırmaktadır. Ancak komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin tatmininde bir farklılık yaratmamaktadır. Gelir, yaşamdan tatmini doğrudan tetikleyen bir faktör olsa da komşuluk ve arkadaşlık gibi sosyal ilişkileri geliştirmede etkili değildir. Burada sosyal ağın genişliği aynı zamanda yaşama aktif olarak katılmanın da bir göstergesi sayılabilir. Aile üyeleri ile (çocukları/akrabaları) birlikte yaşayan yaşlı bireylerin yaşamdan tatmin olmalarının temelinde kendilerini “güvende hissetmelerinin” geldiğini söylemek mümkündür. Araştırma örneklemindeki yaşlıların aile içi ilişkileri bazen çatışmalı bir iletişim ortamı yaratsa bile, aile ile birlikte olmaktan oturmaktan memnuniyet duydukları gerçeği gözardı edilemez.

Araştırma sonucunda sağlık durumunu olumlu olarak niteleyen ve herhangi bir sağlık sorunu bulunmayan yaşlıların; yaşadıkları mekan, sağlık ve bedensel koşullar, ekonomik durum ve aile yaşamından tatmin olma düzeylerinin sağlık sorunu bulunanlara göre yüksek olduğu saptanmıştır. Bilir'in araştırmalarında da ifade edildiği üzere; yaşlıların, yaşlılık öncesi sağlığa yönelik olumlu davranışları yaşlılık sonrasında da devam etmektedir (14,15). Bu durum yaşam tatminini olumlu yönde etkilemektedir.

Bu sonuçlar çerçevesinde yaşlı bireylerin yaşamdan tatmin düzeylerini yükseltmeleri bakımından hem bireysel, hem de toplumsal anlamda destekleyici politikaların oluşturulması gerekmektedir. Bireylerin yaşlılık sürecine girerken, sosyal faaliyetlerini ve hobilerini sürdürmeleri konusunda kendilerini hazırlamaları önerilmektedir. Ayrıca toplumsal bakımdan yetkililerin (özel, kamu, sivil toplum kuruluşları ve medya) yaşlıların gerek ekonomik, gerek sağlık, gerekse sosyal aktivitelerini sürdürebilecek politika izlemeleri ve mekan düzenlemelerinde de (rekreasyon alanları) bulunmaları önerilecek konular arasında bulunmaktadır. Böylece yaşlı bireyin, kişisel anlamda sosyal ağlarını geniş tutmasının ve dolayısı ile çevresinden izole olmadan yaşamdan tatmin düzeyini artırmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

1. Morgan L, Kunkel S. Aging, the social context. Pine Forge Press, California.1998; pp 185.
2. Moody HR. Aging, concepts and controversies. Pine Forge Press, Thousand Oaks.1998; pp 76.
3. Ashley D, Orenstein DM. Sociological theory, classical statements. Printed in the United States of America, Boston 1998; pp 8.
4. Kulik L. Equality in marriage, marital satisfaction, and life satisfaction: A comparative analysis of preretired and retired men and women in Israel. *Families in Society*. 2002 ; 83(2) : 197-207.
5. Gönen E, Özmete E. Olgun gençlik ve yaşam tatmini. II Ulusal Yaşlılık Kongresi, Ed. Velittin Kalınkara. Denizli 2003; pp 276-284.
6. Chen C. Aging and life satisfaction. *Social Indicators Research*. Dordrecht 2001; 54 (1): 57.
7. Spreitzer E, Snyder EE. Correlates of life satisfaction among the aged. *Journal of Gerontology*. 1974 ; 29(4):454-458.
8. Liang J. Sex differences in life satisfaction among the elderly. *Journal of Gerontology*. 1982; 37(1): 100-108.
9. Tobin SS, Neugarten NL. Life satisfaction and social interaction in the aging. *Journal of Gerontology*.1961; 16(4):344-346.
10. Neugarten BL, Havighurst RJ, Tobin SS. The measurement of life satisfaction. *Journal of Gerontology*. 1961; 16(2):134-143.
11. Iannuzzi J, England EM. The relationship between activity of daily living and life satisfaction in the elderly: Active engagement compared to passive participation. Adress: MF 01 / PC 01 (Document Resume Ed.,442 977 CE 080 403), 2000.
12. Conner KA, Powers EA, Bultena GL. Social interaction and life satisfaction: an empirical assessment of late-life patterns. *Journal of Gerontology*, 1979; 34(1):116-121.
13. Markides KS, Martin HW. A causal model of life satisfaction among the elderly. *Journal of Gerontology*. 1979; 34(1): 86-93.
14. Bilir N. Yaşlanan toplum, sağlıklı ve başarılı yaşlanma. Hacettepe Üniversitesi GEBAM Yayınları. Ankara 2004; pp 1-9.
15. Bilir N. Yaşlılık ve halk sağlığı, Yaşlılık Gerçeği. Hacettepe Üniversitesi GEBAM Yayınları, Ankara 2004; pp 11-27.
16. www.die.gov.tr/yillik/03-Nufus, Erişim tarihi: 28 Mart, 2006.
17. Kocaman T, Eylül 2002 Plan Nüfus Projeksiyon Yöntemleri, www.ekutup.dpt.gov.tr/nufus, DPT; Ankara, Erişim tarihi: 28 Mart, 2006.
18. Görgün-Baran A. Türkiye'de yaşlılık politikalarının sosyolojik analizi. Velittin Kalınkara (ed) 1.Ulusal Yaşlılık Kongresi. Ankara 2001; 256-276.